

בברוך הבא וכיו"ב שאינו מוכיר שם ה' בתחלה, אבל כשמוציא אוכרה מפיו בתחלה לכו"ע אסור להפסיק אלא צריך לגמור תיכף, שלא יהא מוציא שם שמים לבטלה. וכהא דאמרין בפ"ק דנדרים לא יאמר אדם לה' עולה וכיו"ב אלא עולה והדר לה' דלמא אמר לה' ולא גמר לדבור זה וקא מפיק ש"ש לבטלה וכן הוא הדבר בנדרן דהכא, דהיכא שכבר הוציא ש"ש מפיו ודאי צריך לזוהר שלא יפסיק כלל אלא יגמור תיכף הדבור השייך אחריו, ובוה הכל מודים, משום דאם יהא מותר להפסיק יש לחוש להוצאת ש"ש לבטלה כיון שכבר הוציא אוכרה מפיו, ורבא ורב ספרא לא נחלקו אלא כשעדיין לא הזכיר ש"ש ואין חשש עכשיו לש"ש לבטלה אלא בש"ש שצריך לומר אח"כ, דרבא סובר דאם יפסיק לא קיימא אוכרה אמילתא דלעיל ומיחוי כמוציאו לבטלה, ור"ס סובר דאסוקי מילתא היא. וזוהי דעת האו"ו דאף שהביא גמרא זו לא נמנע מלפרש כמחזור ויטרי, וזוהי גם סברת התוס' והטור שלא הכריעו מכאן נגד פירוש זה. וזה הנראה לי נכון בביאור ענין זה.

(ב) ויש לעמוד. מקור דין זה גובע משלטי הנבירים על המרדכ, בפרק תפלת השחר זה לשון בירושלמי קום כי דבר ה' אליך מכאן א"ר אלעזר כד ענו איש"ר וכל דבר שבקדושה בעי לניקם ארגלותי עכ"ל. אבל בד"מ כתב שמהרי"ל לא היה קם בשעת קדיש וברכו אך כל קדיש שתפסו מעומד היה נשאר עומד עד שיסיים, והביאותו גם הטו"ז בריש סי' נ"ג והמ"א כאן והוסיפו שכל"כ בשם האר"י שנהג כך ואמר דט"ס הוא בירושלמי. ואולם המ"א פירש דמ"ש שט"ס בירושלמי היינו בהבאת הפסוק קום וגו', דלא כתיב כך רק ויקם מעל הכסא משמע שמעצמו קם, וכבר תירץ זה ב"א מדקם ש"מ שצוהו לעמוד, ועוד אפילו קם מעצמו יש לנו לעמוד קו"ח ומה הוא שהיה נכרי קם לדבר ה' קו"ח אנתנו עמו וכמדומה שהכי איתא במדרש לכן אין להקל, עכ"ל המ"א.

והנה דבר זה הוא גמרא מפורשת בסנהדרין (ד"ס) אמתניתין והדיינים עומדים מנ"ל א"ר יצחק בר אמי דאמר קרא ואהוד בא אליו וגו' והלא דברים קו"ח ומה עגלון מלך מואב שהוא נכרי ולא ידע אלא בכינוי עמד ישראל ושם המפורש על אחת כמה וכמה. וכתב שם הרמ"ה ומשמע מהכא דלאו משום ברכת השם קיימין אלא משום דמזכר ליה לשמא קמן דהא אהוד לאו ברוכי בריך עכ"ל. והנה מהכא מבואר דקם מעצמו ולא שאהוד צוהו לעמוד, שאכל"כ ליכא קו"ח אלא היה לו לעמוד מאהוד שצוהו לקום, אע"כ שקם מעצמו, ולמד קו"ח מעגלון, וכמו שכתב המ"א.

אלא דלפי זה קשה אמאי לא נהיגן לעמוד בהזכרת השם ורק בדבר שבקדושה דוקא, ואפילו בקריאת התורה פסק בשו"ע בס' קמ"ו דאין צריך לעמוד, ואף הירושלמי עצמו לא מצריך לעמוד אלא כדענו איש"ר וכל דבר שבקדושה, ואמאי לא נצריך לעמוד בכל הזכרת השם וכמו בעמידת הדיינים שהוא משום הזכרת השם.

וראיתי במחש"ש שכתב אף דבהזכרת ה' אין עומדים דדברי גבואה שאני עיי"ש, וקשה דא"כ אין ראייה משם אף לדבר שבקדושה, ועוד אין ילפינן מיניה לעמידת הדיינים משום הזכרת ה' דלמא מה שעגלון קם הוא לאו משום שהזכיר לו שם השם אלא משום שאמר לו שרוצה להגידו דברי גבואה וקם כדי לשמוע דברי הנבואה.

ואולי זהו סעמו של הירושלמי, דס"ל שאין ראייה מעגלון לכל אוכרה ה', דעגלון קם לפי שחשב לשמוע דברי גבואה שנאמרו אליו, וכמו שאמר לו אהוד דבר אלקים לי אליך, ומ"מ מדקם

רש"י, ובזהו דאמר רב ספרא דל"ב, אבל הרמ"א מירי בהפסק דשתיקה ושהיה קצת, אבל הפסק דנשימה אה"נ דל"ב, וכ"כ המ"א עיי"ש, דזה נסתר ג"כ מדברי האו"ו, דמדמביא ראייה מגמרא זו להיתר ההפסקה בין רבא למברך ע"כ מירי בהפסק דנשימה, ואפ"ה בין שמים לרבא אסור אף בהפסק זה, ומדכתב הרמ"א ע"ז ולי נראה דלפ"י אין להפסיק בין רבא למברך משמע דקאי על אותו הפסק דמירי ביה האו"ו לאסור בין שמים לרבא אסור הוא בין רבא למברך, דאם איתא דכונתו אינה להפסק דנשימה אלא להפסק דשהיה מועטת הרי לא מצינו לזה סתירה מדברי האו"ו דאיהו לא קאמר דל"ב אלא בהפסק דנשימה, אע"כ כונתו על אותו הפסק ממש דמירי האו"ו ותינו ע"כ הפסק דנשימה, ובהפסק זה הוא דאסור לפ"י וזהו נגד הגמרא.

ובגוף דברי הרמ"א אני יודע איך להלום הדבר, דאם ראה דברי האו"ו אלה במקורם (רספר זה היה לפניו ומעתיק ממנו בהרבה מקומות) כיצד היה יכול לכתוב הדברים האלה, הרי האו"ו מביאו מגמרא מפורשת דבין רבא למברך דל"ב ואין שייך לומר ע"ז דלפ"י אין הדבר כן, ולשנונו בד"מ ודאי קשה להולמו, והב"ח כתב בפירוש דצריך לומר יהא שמים רבא מברך בנשימה אחת, וזה אינו.

ולדינא נראה פשוט דבין רבא למברך אין להפסיק בשתיקה וכ"ש בדבור אבל הפסק נשימה או שהיה מועטת הרבה אין קפידא וכדאמר רב ספרא, וכ"פ הרב המאירי בסוכה שם. אבל בין תיבת שמים לרבא לא יפסיק כלל אפילו בהפסק דנשימה וכדמשמע מדברי האו"ו. דיש לנו לחוש לשני הפירושים וכמ"ש הב"ח, ועיין בדב"ח ס"ק ס"א.

וראיתי בפוסקים אחרונים שכתבו איסור ההפסק בין רבא למברך ולא הזכירו איסור זה גם בין תיבת שמים לתיבת רבא, ואינו נכון וכמבואר.

ובכפפות תמרים תמה על התוס' והטור אמאי לא הביאו ראייה לסתור פירוש מחזור ויטרי מגמרא זו דמשמע דפירושו הוא יהא שמו הגדול מבורך כפירוש ר"י ואף לדעת רב ספרא דחלק על רבא משמע דמודה בפירושו אלא דסובר דאין לחוש להפסקה. גם הפ"ח הכריע מכאן כפ"י עיי"ש.

ולא ראו דברי האו"ו, דהוא עצמו הביא גמרא זו שאין קפידא להפסיק בין רבא למברך ואפ"ה כתב שלא להפסיק בין שמים לרבא, והיינו משום דסובר כפ"י מחזור ויטרי, הרי שלא מצא סתירה מגמרא זו לפירוש זה.

והנה מה שלא אמר רבא בין שמים לרבא היה אפשר לומר לפי שכבר אמר רבא לא לימא איניש ברוך הבא והדר בשם ה' אלא ברוך הבא בשם ה' בהדדי, ופרש"י והדר בשם ה' דלא קיימא אוכרה אמילתא דלעיל ומיחוי כמוציאו לבטלה. ולפ"ז מהכא שמעינן נמי שאין לומר שמים והדר רבא כיון דשמים הוא שם ה' הוי כאוכרה ומיחוי כמוציאו לבטלה, ולא הוצרך רבא לאומרו דכבר נשמע ממירתו הקודמת, אבל בזה השמעינן חידוש דאף יש"ר מברך צריך לומר בהדדי דהו"א דמותר לומר יש"ר והדר מברך כיון שהוא תפלה אחרת קמ"ל דצריך לומר בהדדי דמברך קאי נמי אשם ה' כלומר יהא שם ה' רבא דהיינו שלם וגם ומברך, ורבא ומברך איהא שמים קאי.

אלא דעדיין קשה מאד שהרי רב ספרא סובר דל"ב אף בברוך הבא. ועיין בברכ"י שנדחק הרבה בזה, גם בביאור הגר"א הקשה כן על האו"ו ונשאר בצ"ע.

ולענ"ד נראה לי שבכ"ז ברוחא, דע"כ לא הוצרך רבא להשמיעין דלא לימא וכ"ו, ואף רב ספרא לא נחלק עליו, אלא

דעלן אין ראי' מחזרת וכמו שנתבאר לעיל, והלכך ס"ל למהר"ל שאין קפידא כלל בעמידה אף בדבר שבקדושה, ונראה פשוט שזוהי גם דעת הכתבים בשם האר"י. ומתוך כך נראה לי שיש להקל בזה עכ"פ למי שקשה לו העמידה.

נו דין ברכו וענייתו וכו' ב סעיפים.

א אומר שליח צבור (א) ברכו את ה' המבורך ועונין אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד (ב) וחזר ש"צ ואומר ברוך ה' המבורך ל"ו.

בהגו שהש"צ מאריך בברכו והקהל אומרים יתברך וישתבח וכו' בעוד שהוא מאריך בברכו (סור).

נו (א) ברכו. בברכות (דמ"ט) אמר שמואל לעולם אל יציא אדם את עצמו מן הכלל, ומקשה בירושלמי מן הקורא בתורה ומן החזן שאומר ברכו ומפרש כיון שאומר המבורך לא הוי מוציא עצמו מן הכלל, ויש להבין למה באמת לא תקנו גם בזמן שיאמר ברכו את ה' המבורך כמו בתפלה ובקריאת התורה, או שגם באלו יתקנו שיאמר נברך כמו בזמן, ואמאי תקנום בנוסחאות שנות, ועיין בתו"ט שם.

והנה מה שלא תקנו לומר נברך גם בתפלה ובקריאה בתורה נראה פשוט, דבק"ש כיון דאפילו יצא מוציא א"כ לפעמים אינו יכול לומר נברך הלכך תקנו שלעולם יאמר ברכו, אבל בזמן אם יצא אינו מוציא לכן לעולם יכול לומר נברך, ובקריאה בתורה לא שייך לומר נברך דהקורא בתורה הוא המחויב לברך ולא הצבור, ועיין בס"ק סק"ט, והם אינם מברכים ואומרים ברה"ת, לא שייך לומר נברך לשתפם אתו בשוה, אלא אומר ברכו כלומר כשאני מברך את ה' אתם הבו גודל לאלקנו, ותקנו שיאמר המבורך לכלל עצמו עמהם, אבל בזמן כולם שוים בחיובו, וכ"כ הפרישה והמ"א בס"ק קצ"ב וכו' ובשו"ת הרדב"ז סימן תקע"ב.

אלא דעדיין צריך טעם אמאי לא תקנו גם בזמן שיאמר ברכו את ה' המבורך כמו החזן שאומר ברכו אע"פ שכולם חייבים, וה"ל ליתקנו כן גם בזמן בנוסח אחד השוה בכל מקום.

והנראה לי בזה, דהנה יש להבין תירוץ הירושלמי מפני שאומר המבורך, דזוהי לדברי רבי ישמעאל אבל לר"ע גם בקורא בתורה אינו אומר המבורך, וצריך לומר דבזה גופה פליגי ר"י ור"ע, דר"י אית ליה סברא זו דאל יוצא עצמו מן הכלל ומה"ט מצריך לומר המבורך, ור"ע לית ליה סברא זו, ושמואל פסק כר"י וכדאיתא לקמן דנהוג עלמא כר"י, וכ"כ הצ"ח שם. אלא דעדיין קשה הרי לר"י כמו שחולק אדר"ע בקריאה בתורה דצריך לומר המבורך מהטעם דאל יוציא עצמו מהכלל מסתמא הכי טובר נמי גם בזמן דמ"ש, ודוחק לומר משום דבזמן אומר אלקנו כולל עצמו, אלא דנטר ליה לר"ע עד דמסיק לכוליה מילתא בזמן ובקריאה בתורה וחלף עליו בסוף וה"ה ארישא גבי זימן, וא"כ מאי מתרץ הירושלמי מהקורא בתורה מפני שאומר המבורך הרי לר"י ה"ל גבי זימן אומר המבורך, אלא דזה גופה בא שמואל להשמיען דבזמן צריך לומר נברך, ולא ברכו ואפילו כשיאמר נמי המבורך ומילתא דר"י אינו רק אסיפא, דבקריאה בתורה לא שייך לומר נברך לפי שרק הקורא מברך ולא הצבור וכנ"ל, וע"כ צריך לומר ברכו ולהכי צריך לומר נמי המבורך, אבל גבי זימן טובר שאין לומר ברכו כלל אלא נברך, דכל היכא שיכול לומר נברך עדיף טפי שכולל עצמו בהדיא מבלי שמוציא עצמו והדר כולל עצמו בהמבורך, והמקשן ס"ל דלשמואל אין לומר

מדקם לשמוע הרי דחלק כבוד ליקרא דשמיא, קו"ח אנחנו עמו עכ"פ בדבר שבקדושה דצריך לעמוד. אבל זה דוחק, ועוד דקשה לגמרתנו דיליף מיניה לעמידת הדיינים, דאין ראי' לזה מעלן דיל"ל דקם לפי שחשב לשמוע ד"א שהגיע אליו ע"י אהוד ואפילו דבר מלך בו"ד נשמע בעמידה קו"ח דבר מלך מלכי המלכים, ולא משום הזכרת ה' בלבד.

וביותר יש לתמוה על רש"י שפירש ד"א לי אריך, וצריך אתה לעמוד. והוא נגד גמרא זו דמשמע דאהוד לא צוהו אלא קם מעצמו דאל"כ ליכא קו"ח וכו"ל. ויש לתמוה על המ"א שלא ראה דברי רש"י אלה.

ונראה דרש"י פירש הכי לפי פירושו על הפסוק קום בלק, עמוד על הנליך אינך רשאי לישב ואני שלוח אליך בשליחתו של מקום. וכ"ה בתנחומא עמוד משם ואין אתה רשאי לישב ודברי המקום נאמרים. ועפ"ו פירש גם הכא ד"א לי אריך וצריך אתה לעמוד. וראית הנמרא היא מעלן דנשמע לו וקם, דהא היה יכול לסרב ולומר שישמע הדברים בישיבה כי קשתה עליו העמידה, אלא שחלק כבוד ועמד לשמוע דבר ה', ושפיר איכא קו"ח לישראל, וגם שפיר יליף מזה לעמידת הדיינים, דהא גם הזכרת העדים הוא בשביל הדיינים, והלכך שפיר יליף מעלן דצריכים לעמוד. וכ"כ הרב המאירי שם שכל שמזכירין את השם בפרט ראוי לאותו שהזכר בשבילו לעמוד וכ"ו.

ולפ"ז הנה באמת אין מכאן ראי' כלל להצריך עמידה להזכרת ה', אלא דבדבר שבקדושה דצריך עשרה דוקא ה"ל כעין הזכרת ה' גם בשבילם שיענו אחריו, ולהכי צריכים עמידה, משא"כ בשאר הזכרת ה' אין לעמוד מכאן דצריך עמידה, דשאני הכא שהזכר בשבילם וראויים לעמוד.

ודבר פשוט שגם בקריאת התורה שפסק בשו"ע ס"ס קמ"ו שא"צ לעמוד, אבל בשעת אמירת ברכו הכל צריכים לעמוד דהא ברכו הוי דבר שבקדושה דצריכים לעמוד כדפסק הרמ"א. וכ"כ בסוף ספר משאת בנימין והביאו גם המ"א שם, וכ"כ הט"ו שם דבשעת אמירת ברכו פשיטא שצריך לעמוד וכדאיתא בירושלמי וכ"ו. אבל מנהגו אינו כן וכמ"ש בשכנה"ג שם, וצ"ע בזה.

וקצת יש לישב מנהגו ע"פ הביאור שכתבנו לד"ו, דזה לא שייך אלא היכא שהדבר שבקדושה נאמר בתור חובת הצבור לצאת בו י"ח תקנת חכמים שתקנו לאומנם בכל יום ונמצא דההזכרה היא בשביל כולם והלכך צריכים לעמוד, אבל אמירת ברכו שלפני קריאה בתורה אע"פ דהוי דבר שבקדושה אבל לא בא כדי להוציא את הצבור ידי חובתן בתור אמירת דבר שבקדושה אלא דברכו זה שייך לקריאת התורה דהכי תקנו חכמים שהעולה לקרות בתורה יאמר ברכו וברכות התורה, והו"ל כשאר הזכרת השם שאין צריכים לעמוד, כן נראה לי לישב המנהג.

אחר זמן רב זכיתי להשיג את ספר העתים וראיתי שכתב בסימן קע"א זה לשונו ואומר ש"צ ברכו את ה' המבורך ואומר הצבור בלחש ישתבח וכו' ועונין הצבור ברוך ה' המבורך לע"ו והא מילתא נהגו כל ישראל בכל בתי כנסיות לישב בכובד ראשיהן כפופין בשעה שאומר הש"צ ברכו והן אומרים ישתבח וכו' אלא לישב בכובד ראש ושותק ומאזין מפי הש"צ מה שהוא אומר ועונה אחריו ברוך ה' המבורך לע"ו וכ"ו עכ"ל. והנה מפורש שאין צריך לעמוד לא בשעה שאומר הש"צ ברכו ולא בשעה שאומרים ברוך ה' המבורך לע"ו אלא לישב בכובד ראש ולשמוע ברכו מפי הש"צ ולענות ברוך וכו', וכך נהגו אז כל ישראל בכל בתי כנסיות. ומכאן דלא שמוע להו ירושלמי זו, וגם בירושלמי שלפנינו ליתא, ולא מצאתי לשום פוסק קדמון שיביא מאמר זה, ומההוא